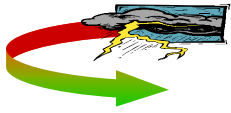

Klimaat voor Ruimte Ruimte voor Klimaat

Verslag van de platformbijeenkomst “Klimaat voor Ruimte Ruimte voor Klimaat”

**in het kader van de ICES/KIS-3
Call for Proposals
georganiseerd door de coördinatiegroep van het
Netherlands Core Centre Climate Consortium**

Klimaat voor Ruimte Ruimte voor Klimaat

Voorwoord

Vooruitlopend op de Call for Proposals in het kader van ICES/KIS-3 is op 11 oktober een platformbijeenkomst gehouden op het Ministerie van VROM rond het geformuleerde projectplan (voorheen businessplan) "Klimaat voor Ruimte Ruimte voor Klimaat".

Dit projectplan zal ingediend worden door een nationaal kennisconsortium onder het ICES/KIS-3 thema "hoogwaardig ruimtegebruik" en sluit direct aan op één van de 21 beleidszwaartepunten van het Kabinet, namelijk "klimaat en ruimte".

Het Ministerie van VROM heeft als penvoerend ministerie van dit beleidsthema de organisatie van deze bijeenkomst mede mogelijk gemaakt en wij zijn het Ministerie, en met name Tilly Zwartepoorte en Paul Ruysenaars, zeer erkentelijk voor de geboden ondersteuning en gastvrijheid.

Tevens bedanken wij alle sprekers, panelleden en voorzitters van de deelsessies voor hun gewaardeerde medewerking alsmede alle deelnemers aan de plenaire gedeelten die hebben bijgedragen aan de levendige discussies.

Deze participatieve dag heeft veel ideeën en waardevolle aanwijzingen opgeleverd voor het uitwerken en aanscherpen van het projectplan en heeft ons gesterkt in de gedachte dat een nationale kennisinspanning op het gebied van klimaat en ruimte in ICES/KIS-3 verband alom gewenst wordt, zowel door kennisaanbieders als door kennisgebruikers.

De coördinatiegroep 'Klimaat voor Ruimte, Ruimte voor Klimaat'

Pavel Kabat (CCB Wageningen-UR)

Pier Vellinga (Vrije Universiteit Amsterdam)

Gerbrand Komen (KNMI)

Bert Metz (RIVM)

Jaap van der Meer (KNIOZ)

John Marks (NWO)

Sjaak Slanina & Jos Bruggink (ECN)

Jan Rotmans (ICIS)

Wim Turkenburg (Copernicus Instituut voor Duurzame Ontwikkeling-UU)

Inhoudsopgave

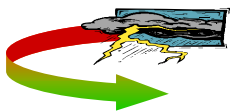
1	<i>Plenaire ochtendsessie</i>	6
	Opening door Prof. Dr. Pier Vellinga.....	6
	Videoboodschap Prof. Drs. Bouw	6
	Toelichting vanuit VROM door Mr. Tilly Zwartepoorte.....	7
	Toelichting van het projectplan (Dr. Pavel Kabat).....	7
	The importance of a Netherlands Core Centre Climate in an international context (Prof. Mike Hulme)	9
2	<i>Plenaire Middagsessie</i>	11
3	<i>Samenvattingen verslagen Deelsessies</i>	12
4	<i>Werkplan Schrijven Businessplan</i>	16
5	<i>Lijst van Aanwezigen</i>	18
6	<i>Appendici: Powerpoint presentaties</i>	19

Klimaat voor Ruimte Ruimte voor Klimaat

PROGRAMMA

- 09.30 – 10.00 **Inloop, koffie**
- 10.00 – 10.10 *Welkom, Toelichting van de bijeenkomst en de stand van zaken omtrent ICES-KIS3*
10.10 – 10.20 *Toelichting namens Adviesraad 'Klimaat voor Ruimte, Ruimte voor Klimaat'*
Prof.Drs. Pieter Bouw (Hoofd directieraad Swiss Airlines/ vz Adviesraad 'Klimaat voor Ruimte, Ruimte voor Klimaat')
- 10:20 – 10:40 *Toelichting vanuit VROM*
Mr. Tilly Zwartepoorte (DG Milieubeheer, afdeling Klimaat&Industrie)
- 10:40 – 11:00 *Uiteenzetting initiatief 'Klimaat voor Ruimte, Ruimte voor Klimaat'*
Dr. Pavel Kabat (vz coördinatiegroep 'Klimaat voor Ruimte, Ruimte voor Klimaat')
- 11.00 – 11.15 **Koffiepauze**
- 11.15 – 11.40 *The importance of a Netherlands Core Centre Climate in an international context*
Prof.Dr. Mike Hulme (Directeur Tyndall Centre for Climate Change Research, vergelijkbaar initiatief in de UK)
- 11.40 – 11.45 *Uitleg parallelsessies Kennisvraag & Kennisaanbod (Dr. Pavel Kabat)*
In elke deelsessie zal een korte presentatie gehouden worden door een kennisvrager uit de private sector, regionale overheid of belangenbehartiging. Daarin wordt uiteengezet naar welke kennisproducten en -instrumenten er vraag is, gevolgd door een discussie onder voorzitterschap van een kennisaanbieder.
- 11.45 – 12.45 *Eerste ronde parallele Deelsessies*
- Klimaat- en emissie scenario's in de ruimtelijke ordening (Key note: De heer Jan Baltussen, Hoogheemraadschap Delfland), vz Reinout Boers (KNMI)
 - Adaptatie en ruimtelijke ordening (Key note: Ir. J. Zevenhuizen, Dura Vermeer B.V., vz Dr. A. Verhagen, CCB Wageningen-UR)
 - Duurzame Energie uit de Groene Ruimte? (Key note: Ir. H. Biemans, Rabobank, vz Dr. J.Bruggink, ECN)
 - De financiële sector en klimaatverandering (Key note: Dhr. A.C.J. Bullens, Interpolis Re, vz Prof.Dr.ir. Pier Vellinga, Vrije Universiteit)
- 12.45 – 13.45 **Lunch**
- 13.45 – 14.45 *Tweede ronde parallele Deelsessies*
- Landgebruik & Mitigatie, o.a. Veenweidegebied (Key note: Dr. H. Verweij, stichting FACE, vz Dr.Bert Metz, RIVM)
 - Kennisoverdracht, participatie en Onderwijs (Key note: Drs. Th. de la Court, COS Noord-Holland, vz Dr. Matthijs Hisschemöller, Instituut voor Milieuvraagstukken Vrije Universiteit)
 - Klimaat en de kustwateren/Nederlands Continentaal Plat (Key note: Ir. C. Peters, Rijkswaterstaat, dir. Noordzee, vz. Dr. J. van der Meer, Koninklijke NIOZ)
- 14.45 – 15.00 **Pauze**
- 15.00 – 16.30 *Terugkoppeling van de deelsessies door middel van een paneldiscussie*
Voorzitter paneldiscussie, Dr. Pavel Kabat
In het panel zullen de Key note sprekers uit de deelsessies zitting nemen; de resultaten uit de verschillende deelsessies zullen aan het panel voorgelegd worden.
- 16:30 **Borrel**

1 Plenaire ochtendsessie

Opening door Prof. Dr. Pier Vellinga

Pier Vellinga heet aanwezigen welkom en licht de achtergrond en algemene lijn van de dag toe. De doelstelling is dat we gezamenlijk het voorliggende “menu” van kennisaanbod en kennisproducten testen en bediscussiëren en ons afvragen of dit is wat we nodig hebben in het licht van de klimaatverandering waar we mee geconfronteerd worden. Met name hopen we vanuit de gebruikerszijde toevoegingen te krijgen toegespitst op hun specifieke kennisbehoefte.

Videoboodschap Prof. Drs. Bouw

De heer Bouw is door een lichamelijk ongemak helaas niet in staat in persoon aanwezig te zijn maar spreekt als voorzitter van de adviesraad van het consortium “Netherlands Core Centre Climate” een openingswoord per videoboodschap uit.

“Als het goed is zit u nu bijeen in den Haag om te praten over de invulling van het ambitieuze project “Klimaat voor Ruimte, Ruimte voor Klimaat”.

Graag had ik bij u willen zijn om mijn steun ook persoonlijk te geven aan uw, voor ons land en voor de wereld, belangrijke activiteiten op het gebied van kennis ontwikkelen en kennis delen: klimaatverandering als gevolg van broeikasgasemissies is het meest uitdagende milieuprobleem waar we als mondiale samenleving voor staan.

Het probleem komt nu in de fase van maatregelen op het gebied van emissiebeperking en aanpassen aan klimaatverandering en dat terwijl er ook nog vele onzekerheden zijn omtrent de mate van klimaatverandering en de wijze waarop wij daar in Nederland mee te maken krijgen.

Onderzoek en samenwerking tussen onderzoekers en uitvoerders van beleid is, op dit gebied vol met complexiteit, heel hard nodig. Ik ben daarom blij dat er zoveel belangstelling is voor dit ICES-KIS project in ontwikkeling.

De kennisinstellingen (Universiteiten en Rijksinstellingen die deze dag met u organiseren) zijn al geruime tijd bezig met de voorbereiding van dit KIS-KENNIS InfraStructuur-project. Enkele maanden geleden hebben de initiatiefnemers, (Kabat, Metz, Marks en Vellinga) mij benaderd met de vraag of ik uw ambassadeur wil zijn.

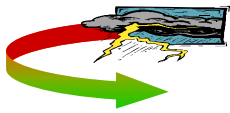
Het doet mij een groot genoegen u te kunnen zeggen dat ik dat graag zal doen. Samen met collega's uit het bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties zal ik gaarne de Raad van Toezicht vormen voor uw project en u helpen de zaak voor elkaar te krijgen.

Het onderwerp klimaatverandering is mij niet vreemd. De afgelopen jaren heb ik intensief deelgenomen aan het COOL-project: Climate OptiOns for the Long term. Dit project heeft mij laten zien hoe belangrijk het is gezamenlijk met de verschillende wetenschappelijke disciplines en met de verschillende belanghebbenden, onderzoek te doen naar wat er de komende 30 jaar kan en moet gebeuren om als land onze bijdrage aan klimaatverandering te beperken en de schade voor onze economie en onze ecosystemen te beperken.

Uw keuze om in uw project vooral na te gaan wat de implicaties zijn van klimaatverandering (beperking en effecten ervan) voor het gebruik van ruimte in ons land spreekt mij bijzonder aan. Ik hoop van harte dat u de onderwerpen die voor vandaag zijn geagendeerd verder kunt preciseren.

Het gaat er vandaag om: welke informatie hebben bedrijven en overheden nodig om in het licht van klimaatverandering en emissiebeleid weloverwogen besluiten te kunnen nemen op het gebied van landgebruik en infrastructuur?

Nogmaals, het spijt me dat ik vandaag niet persoonlijk kan deelnemen aan uw discussies. Maar wees ervan overtuigd dat ik u en uw vertegenwoordigers de komende maanden gaarne zal helpen bij de finale vormgeving en de presentatie van het projectvoorstel. Ook zal ik, daar

Klimaat voor Ruimte Ruimte voor Klimaat

waar nodig, aandacht vragen voor het belang van financiering van de plannen die u vandaag vorm geeft. Ik wens u een hele vruchtbare dag.”

Toelichting vanuit VROM door Mr. Tilly Zwartevoorte

Namens VROM licht Mevrouw Zwartevoorte de rol toe van het Ministerie VROM in het ICES-KIS-3 proces met betrekking tot klimaat en ruimte en stipt de onderzoeksprioriteiten aan zoals die binnen VROM gevoeld worden. VROM is penvoerder voor het klimaat en ruimte beleidspeerpunt binnen ICES-KIS aangezien VROM het primaat heeft over ruimtelijk en klimaatbeleid en “klimaat en ruimte” logischerwijs direct onder haar beleids sfeer valt. VROM heeft een aantal onderzoeksprioriteiten en hecht tevens belang aan de concrete inbreng van private partijen in het ICES-proces.

De vraagstelling vanuit het klimaatbeleid wordt bepaald door de begrippen beperken en aanpassen.

- Beperken: de aangepaste verplichting onder het Kyoto Protocol verplichten ons een forse reductie van onze CO₂-uitstoot te bewerkstelligen en kwantitatieve afspraken waar te maken voor de 2008-2012 periode.
- Aanpassen: de klimaatverandering zal doorzetten en adaptatie wordt door VROM gezien als een belangrijk beleidsgebied, een niche die met nadruk ontwikkeld moet worden.

Gezien de context en doelstellingen van ICES wordt de aandacht primair op de schaal van Nederland gericht. De volgende aandachtgebieden worden daarbij genoemd:

- Het vergroten van kennis met betrekking tot effecten van klimaatverandering
- Meer aandacht voor de grote en blijvende onzekerheden
- De relatie met water en waterhuishouding
- De Rijn- en Maasstroomgebieden en de kustgebieden
- Klimaatverandering, adaptatie en natuurontwikkeling

Verder schetst Mevrouw Zwartevoorte de relatie tussen de ontwikkeling van duurzame energie en het bijbehorende ruimtebeslag (voor PV, wind en biomassa) en de mogelijkheden van koolstofvastlegging in het landschap, het ministerie ziet niet directe prominente relaties tussen R.O. en mitigatie. Met betrekking tot monitoring refereert zij naar de inspanningen die geleverd worden in het kader van de verplichtingen met betrekking tot het Kyoto Protocol. Gezien de reeds lopende procesgang is monitoring haar inziens nu niet meer zo pregnant nodig. Het monitoren van effecten op de EHS passen wel goed in de beleidsvisie. Monitoring is niet zo zinvol als solitaire nationale activiteit maar behoeft een belangrijke inbedding in een internationaal kader (EU-FP6).

De strategie zoals die nu wordt geschetst in het programmaplan sluit direct aan bij het aandachtsgebied van VROM. Het in algemene zin toegankelijk maken van kennis door onder andere een virtueel kenniscentrum wordt door VROM als belangrijk beoordeeld, waarbij ook nadrukkelijk een rol voor onderwijs en educatie wordt onderstreept.

Toelichting van het projectplan (Dr. Pavel Kabat)

Pavel Kabat gaat ter inleiding van zijn presentatie in op de voorgeschiedenis van het ICES/KIS-3 proces en de Expression of Interest (EoI) uit september 2001 die als uitgangspunt is gebruikt voor de formulering van het huidige voorstel. Deze dag is derhalve geen enkele gebeurtenis maar onderdeel van een lopend proces.

De titel met de kernwoorden klimaat en ruimte verwijst naar de uitgangsgedachte dat deze begrippen synergetisch beschouwd worden en dat het klimaat- en ruimtelijk beleid in hecht verband met elkaar staan.

- In het NMP4 werd het klimaatprobleem met 6 andere milieuproblemen gedefinieerd als één van de 7 resterende milieuproblemen, een probleem dat echter directe relaties heeft met al deze andere issues.
- Gesteld wordt dat het klimaatprobleem (mede) ordenend wordt voor de toekomstige (her)inrichting van Nederland en Europa. Hiertoe is een hoge mate van synergie en integratie nodig om de klimaatdimensie van beleidslijnen te kunnen realiseren.

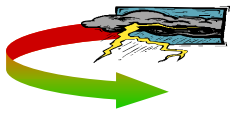

Klimaat voor Ruimte Ruimte voor Klimaat

- De klimaatkennisinfrastructuur is op onderdelen goed, maar veelal sectoraal gericht, te versnipperd en niet slagvaardig genoeg. Er is behoefte aan een integrale benadering, horizontaal, dwars door sectoren heen.
- Monitoring dient te gebeuren in een internationale context, waarbij Nederland een belangrijke rol kan vervullen als deel van een hoogwaardige internationale keten. Bij het inrichten van een geïntegreerd observatiesysteem kan Nederland zelfs als gidsland dienen. Monitoring kan bijdragen aan wetenschappelijke vernieuwing en spitst zich tevens ook toe op het monitoren van effecten en heeft daardoor een duidelijke beleidsrelevantie.
- De beoogde integrale benadering van het klimaatprobleem geeft een belangrijke technologische en infrastructurele impuls: het creëert kansrijke kruisbestuivingen met de private sector.
- Zowel op het gebied van mitigatie als adaptatie is een investeringsimpuls noodzakelijk wil men de korte termijn (2008-2012) als lange termijn (2050) doelstellingen bereiken.
- Een paradigmaverandering is noodzakelijk om anders om te gaan met klimaatrisico's in landgebruik en waterbeheer.
- Hoewel technische en infrastructureel er heel wat mogelijkheden zijn om de gevolgen van klimaatverandering te beperken dienen we ons te realiseren dat:
 - De kost voor de baat uitgaat,
 - Het moeilijk is draagvlak te krijgen voor maatregelen die in de toekomst effect sorteren, en terwijl
 - Ruimte schaars is.

Om de ambitieuze doelstellingen van het Nederlandse klimaatbeleid te bereiken zal er sociaal draagvlak gecreëerd moeten worden bij de private sector, regionale overheden en de maatschappij door middel van dialoog en investering in educatie.

- Het kader van de kennisagenda van het voorstel wordt opgebouwd uit drie kennispijlers: begrip van het natuurlijk systeem en het operationaliseren van zowel mitigatie als adaptatiebeleid en management. Dwars daar doorheen lopen horizontaal de processen monitoring (van beleids- en fysische variabelen), het verkrijgen van sociaal economisch draagvlak, het inpassen van het klimaatprobleem in ruimtelijke ordening en infrastructuur en tenslotte het inbedden in een nationaal en internationaal institutioneel raamwerk.
- De huidige situatie van de kennisstructuur met betrekking tot klimaatverandering wordt gekenmerkt door een veelvoud aan beleidsvragen en vragen uit de wetenschap die via vele kanalen bij een wisselende groep van kennisinstellingen terechtkomt. Er zijn geen integrale oplossingen en de kennisinfrastructuur en kennisuitwisseling is daardoor versnipperd en niet efficiënt.
- Het op te richten virtuele klimaat centrum bundelt de bestaande kennisinstellingen zonder nieuwe bakstenen en infrastructuur. Het biedt een one-desk optie voor publieke en private partijen waarbij kennis on-line wordt aangeboden en een herkenbaar toegankelijk loket ontstaat voor alle kennisbehoefte, reeds aanwezig of nog te ontwikkelen. Het virtuele centrum wordt gekenmerkt door multidisciplinariteit, het bieden van integrale oplossingen, het delen van faciliteiten en laagdrempeligheid in samenwerking en aansturing. Tevens sluit het centrum aan bij de Europese Onderzoeksgemeenschap als Centre of Excellence.
- Het project plan kent een thematische onderverdeling in sub-programma's:
 - Klimaatscenario's
 - Broeikasgassen en aerosolen monitoring
 - Ruimtelijke strategieën voor klimaatverandering:
 - Landgebruik en mitigatie
 - Landgebruik en adaptatie
 - Landgebruik en energie
 - Landgebruik en transport
 - Geïntegreerde assessment en dialoog
 - Innovatieve core projects:
 - Veenweidegebied
 - De Noordzee en het kustgebied
 - Klimaat, rivieren en ruimtelijke ordening
 - Mitigatie en adaptatie in het buitenland gerelateerd aan Nederlands landgebruik
 - Nieuwe arrangementen en vormen van risico assessment

Klimaat voor Ruimte Ruimte voor Klimaat

- Kennisoverdracht en educatie
 - Klimaatneutraal ondernemen en meervoudig landgebruik
 - Internationale inbedding
- Pavel Kabat beschrijft het tijdspad van de tenderprocedure beginnend met de opening van de Call in oktober tot aan de waarschijnlijke deadline eind januari. Toetsing zal plaatsvinden door zowel de KNAW als door de Planbureaus en SENTER. Een Commissie van Wijzen zal uiteindelijk een finale ranking vastleggen waarna goedkeuring door het Kabinet in de zomer van 2003 volgt en de projecten in oktober 2003 een aanvang kunnen nemen.
 - Afsluitend presenteert hij het draaiboek voor het schrijven van het project plan (businessplan) met in oktober afstemming van kennisvraag en –aanbod, in november een volgende draft versie en begin december een definitieve versie van het projectplan. Gevraagd wordt commentaar te geven naar de thematrekkers van de verschillende sub-programma's, zodat zij inhoudelijk uw suggesties en ideeën kunnen verwerken.

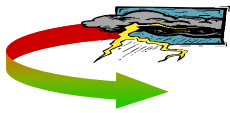
Zaalvraag (Hisschemöller-VU): “Ik mis nog een vergelijkende analyse *tussen* opties, wat is beter en waarom? Een integrale kosten-baten analyse kan hierbij van belang zijn. Dit levert ook beter analytisch inzicht wat gunstig is voor de langere termijn.

Vellinga: “Kosten-baten analyse is wel degelijk onderdeel van een aantal programmaonderdelen (o.a. transport sectie) en wordt tevens in het integrated assessment gedeelte duidelijk genoemd als aandachtspunt.”

The importance of a Netherlands Core Centre Climate in an international context (Prof. Mike Hulme)

Mike Hulme is executive director van het Tyndall Centre for Climate Research. Het Tyndall Centre (Tyndall) wordt gefinancierd door drie verschillende onderzoeksraden (NERC, EPSRC en ESRC) en bestaat uit 9 verschillende onderzoeksinstituten in de UK.

- Mike Hulme legt eerst de grote vragen neer met betrekking tot klimaatverandering:
 - Begrip van “gevaarlijke” klimaatverandering,
 - Routes naar het “decarboniseren” van de samenleving
 - Plaatsgebonden klimaatvoorspellingsstrategieën
 - En, de overkoepelende uitdaging: integratie.
- Vervolgens schetst hij de historische ontwikkeling van modellen en klimaatverandering. De ontwikkeling van disciplinaire globale modellen in de jaren zeventig, via interactieve modellen en participatieve methoden in de jaren negentig naar “eScience” en “massive modularity” nu. Concluderend komen we nu in een tijdsmoment waarbij virtuele instituten complexe problemen aanpakken middels geïntegreerd onderzoek.
- De sleutelelementen van Tyndall zijn:
 - Geïntegreerd, transdisciplinair multi-site onderzoek naar klimaat verandering en mitigatie, adaptatie en integratie.
 - Uitgebreide betrekking en uitwisseling met nationale en internationale stakeholders: benadering gebaseerd op partnerschap
 - “Outreach”, educatie en opinievorming
- Tyndall integreert de samenwerking tussen 9 verschillende onderzoeksinstituten, ieder met zijn specifieke expertise en disciplinaire excellentie.
- Tyndall werkt samen met een uitgebreide constellatie aan partners uit de overheid, het bedrijfsleven, maatschappelijke belangengroeperingen, onderzoeksraden, de media en internationale gremia.
- De structuur van Tyndall kent als kern het Centre management en de Centre staff die sterk gericht is op communicatie en coördinatie. Toezicht wordt gehouden door de adviesraad en een supervisory board bestaande uit de voornaamste financiers. Het Centre management stuurt het research management team aan, dat verantwoordelijk is voor alle onderzoeksactiviteiten.
- Tyndall beschikt over een budget van £10 miljoen voor de periode 2000-2005. Hiervan is 69% bestemd voor onderzoek en 55% voor projectonderzoek. Een gedeelte van het

Klimaat voor Ruimte Ruimte voor Klimaat

budget wordt gereserveerd voor nog aan te wijzen onderzoeksprojecten in een open tendering.

- Naast de 3 UK onderzoeksraden wordt Tyndall ondersteunt door:
 - Internationale donoren (EU/UNEP etc.)
 - UK government
 - NGO's, en
 - De private sector.
- Het Tyndall onderzoek is gegroepeerd rond 4 onderzoeksthema's:
 1. Het "decarboniseren" van de moderne samenleving: "doelen" benadering
 2. Aanpassen aan klimaatverandering: "vragen" benadering
 3. Ondersteuning van het kustgebied: "plaatsgebonden" benadering
 4. Integratiestructuren: "systeem" benadering
- Tyndall is georganiseerd rond 4 hoofdtaken:
 1. Transdisciplinair onderzoek
 2. Innovatieve agendabepaling
 3. Strategische assessments
 4. Het verder ontwikkelen van de wetenschap van integratie
- Met betrekking tot integrated assessments richt Tyndall zich op twee doelen:
 1. Ontwikkeling van multi-modulaire multidisciplinaire (community based) geïntegreerde assessment modellen (CIAM).
 2. Ontwikkeling interactief integrated assessment process om samen met stakeholders en beslissingnemers de vormgeving van CIAM te sturen.

Als illustratie van een CIAM toont Hulme een prototype CIAM waarbij verschillende Europese instituten input krijgen en directe feedback geven op het virtuele centrale model.

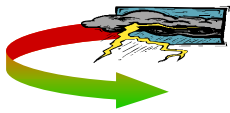
- Tyndall verbindt zich nu ook in een zogenaamd eScience netwerk als expertcentrum op klimaatgebied.
- Tyndall trekt het enVISAge voorstel, a Virtual Institute for Sustainability Assessment als Network of Excellence voor het EU-Zesde Kaderprogramma.

Zaalvragen:

Komen (KNMI): Wat is de relatie met andere Zesde Kaderprogramma initiatieven? Hulme: naast enVISAge is Tyndall betrokken bij INES, waar de focus ligt op *earth system functioning*. Schoenmaeckers (Synergos): Hoe werk je samen en bereik je integratie met al die partners? Hulme: Dat is inderdaad de grote uitdaging voor ons. Communicatie is in dit verband cruciaal, en dit is dan ook een gedeelte van het management waar Tyndall extra in investeert.

Aansluitend geeft **John Marks (NWO)** een korte reactie op de presentatie van Mike Hulme.

- Allereerst vormt Tyndall een voorbeeld hoe we onszelf kunnen organiseren, en tegelijkertijd moeten we het belang onderstrepen en de afhankelijkheid benadrukken die er bestaat met betrekking tot internationale samenwerking.
- Verder valt op hoeveel wetenschappelijke disciplines vertegenwoordigd zijn, maar dat er slecht een paar sociale wetenschappers hier aanwezig zijn. Hoe krijgen we ze betrokken?
- De sleutelpunten voor Marks zijn:
 1. Het belang en de nadruk op integratie,
 2. Een benadering gebaseerd op partnerschap en
 3. Outreach en communicatie als essentiële factor.
- Afsluitend benadrukt Marks dat ICES een proces is gestuurd door klanten die een specifieke kennisbehoefte hebben. Er dient terdege gekeken te worden naar de kennisarticulatie van de vraagkant in het businessplan. Tevens ligt er het vraagstuk rond contrafinanciering: hoe krijg je geld van de private sector en hoe organiseer je dit?

2 Plenaire Middagsessie

Plenaire Terugkoppeling van de diverse Deelsessies en Paneldiscussie

Pavel Kabat geeft uitleg over doel van deze plenaire zitting: terugkoppeling door voorzitters en rapporteurs van de belangrijkste punten van de parallelle deelsessies, vervolgens een korte reactie van de panelleden (bestaande uit de key-note speakers) en een zaaldiscussie.

- Voorafgaande haalt Pavel Kabat een aantal “common determinators” aan: terugkerende vraag was, wie zijn gebruikers? Er zijn verschillende typen gebruikers.
- Het kan niet gaan om inventarisatie alleen, belang is juist participatie en geïntegreerde verwerking van stakeholder opinions.
- Het aanpassen van programma/projecten gebeurt ook tijdens uitvoering: er bestaat een continue dialoog om afstemming en bijstelling te verkrijgen.

Voor de hoofdpunten van de verschillende deelsessies verwijzen we naar de samenvattingen zoals gegeven bij iedere sessie.

Panel:

Jan Stuijp (CUR, 8 voor Ruimte): Jan Stuijp licht het “8 voor Ruimte” overleg toe, waarin de ruimtegerelateerde ICES-initiatieven sinds de Eol fase (Water, Klimaat, Duurzaam gebruik Ondergrond, Geoinformatie, Systeeminnovatie Ruimtegebruik, Verbonden Netwerken) op regelmatige basis overleg hebben. Doel is informatie-uitwisseling, afstemming van voorstellen en bepalen van samenhang. In een koepeldocument wordt de ruimtelijke samenhang tussen de verschillende initiatieven gepresenteerd.

Florrie de Pater (Provincie Utrecht): Benadrukt de noodzaak tot een goede afstemming tussen de verschillende ruimte-initiatieven, met name tussen “Water” en “Klimaat”. Instanties worden nu zonder afstemming benaderd door de verschillende initiatieven.

In relatie tot het thema dialoog ligt er een duidelijke rol voor de wetenschap: de wetenschap dient duidelijker te maken wat wetenschap oplevert, wat gebeurt er met het klimaat, wat zijn de effecten. Wetenschappers dienen dan wel getraind te worden om beter te communiceren naar de burger toe, maar die hobbel is te nemen.

Hans Verweij (Stichting FACE): Aandachtspunt blijft hoe het veranderend landgebruik zich verhoudt tot het potentiële *sink* of *source* gebied en het belang van schaalniveau (NL:EU:wereld). Landgebruikverandering in de tropen bedraagt zo'n 20%: “nut van een internationale context”.

Thijs de la Court (COS Noord Holland): Vergeet niet tijdig terug te koppelen naar de belangenorganisaties (NGO's etc.) en deze tijdig te consulteren. Tevens is het nodig de vraagkant aan te scherpen en het taalgebruik in het voorstel hiertoe te verbeteren. Toegankelijkheid van het voorstel is hierbij van belang.

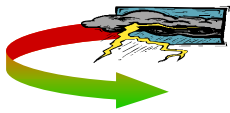
Wim Turkenburg (UU-Copernicus): Een zorgpunt blijft de matching van de financiering en hierbij kunnen we denken dat gebruikers ook betalende kunnen zijn: de bereidheid te financieren is wezenlijk. En hierbij is haast nodig, overtuigen en geld committeren kost tijd.

Pavel Kabat: In antwoord hierop: Er bestaat een wat glijdende schaal in de matching percentages tussen de verschillende thema's en we dienen ook stapelbaarheid van financiering te benutten.

Turkenburg: SENTER is wel tamelijk uitgesproken in richtlijnen hiervoor en de 50% contrafinanciering wordt redelijk hard vereist.

Pavel Kabat: Is overtuigd dat als zo'n regeling er komt dat vrijwel geen enkel initiatief doorgang kan vinden.

Afsluitend presenteert Pavel Kabat het draaiboek voor de komende maanden hoe te komen tot een verder uitgewerkt en kwalitatief hoogstaand programmaplan.

3 Samenvattingen verslagen Deelsessies

Deelsessie Klimaat- en Emissiescenario's

Voorzitter: Reinout Boers

Key-note: Jan Baltussen, Hoogheemraadschap Delfland

Presentatie: Reinout Boers / Ronald Hutjes

Aanwezig: Peter van Velthoven (KNMI), Gerbrand Komen (KNMI-UU), Jan Stuijff (CUR/8 voor Ruimte), Pavel Kabat (Alterra), Rolf de Groot (SRON), Gunther Können (KNMI), L. Noorlander (Ministerie van EZ), Daan Swart (RIVM/LVM), Herman Russchenberg (TUD), Remko Uijlenhoet (WUR), Jeroen van der Sluijs (UU-Copernicus Instituut), Jan Willem Erisman (ECN), Gert-Jan Monteneij (Alterra-IMAG), Paul Ruysenaars (VROM-KvI), Han Dolman (VU), Rien Aerts (VU), Michiel van Weele (KNMI), Eddy Moors (Alterra), Gerrit de Leeuw (TNO-FEL), Anco Lankreijer (VU), Jaap van der Meer (KNIOZ), Herman Ridderinkhof (KNIOZ), Harry ten Brink (ECN), Jan Vermaat (IvM-VU), Hendrik Buiteveld (RIZA), Jef Vandenbergh (VU), Oscar Abbink (TNO-NITG), Gerjan Piet (RIVO), Eric Boom (Dutch Space), Reinder Feddes (WUR).

- Gebruikers komen zowel uit beleid, de wetenschap (intermediair) als uit de private sector (ondervertegenwoordigd).
- Gebruikers moeten waar mogelijk ingeschakeld worden bij productdefinitie en disseminatievormen.
- Het kennisprogramma is nationaal gericht maar internationaal ingebed.
- Nadruk ligt sterk op land en atmosfeer, onvoldoende aandacht vooralsnog voor oceanen (raakvlak met NCP thema).
- Een gedeelde database faciliteit dient toegankelijk te zijn en virtueel centraal
- Transparantie en interpretatie van informatie dient aandachtspunt te zijn: waarschijnlijkheid, herkomst, onzekerheden, keuzes etc.

Deelsessie Financiële sector

Aanwezig: Pier Vellinga (FALW/VU, voorzitter), Toon Bullens (Interpolis Re), G. Muller (Deerns BV), H. Markowski (Business for Climate), G. Lavigne (ESRI Nederland), A. Engelbertink (Global Action Plan), Ilse Chang (Milieudefensie), Laurens Bouwer (IVM/VU, verslag)

- Bewustwording bij burgers is naast het voorgestelde wetenschappelijke onderzoek van het grootste belang. Met name verzekeraars moeten hun maatschappelijke rol begrijpen.
- Er moeten meer inspanningen worden gedaan om a) het risico van de individuen collectief te maken en b) de collectieve schadelast te beheersen.
- Kennis is grotendeels aanwezig en zou beter moeten worden verspreid onder belanghebbenden; rol voor het communicatieonderdeel binnen ICES-KIS.
- Het opnemen van risicoberekeningen in bestemmingsplannen, waardoor mogelijke risico's en kosten van ruimtelijke planning zichtbaar worden voor beleidsmakers en burgers.
- Verzekeraars hebben weinig belang bij het verminderen van de schadekosten van extreem weer, aangezien zij de kosten telkens kunnen afwentelen.
- Verzekeringen bieden wellicht geen zaligmakende oplossing.

Deelsessie Land Use and Mitigation

Aanwezig: Jan Willem Erisman (ECN), Gert-Jan Monteneij (Alterra-IMAG), Koos Straver (LNV-Natuurbeheer), Gert Jan Nabuurs (Alterra), Tom Kram (RIVM), Gerard van de Haar (Ministerie van EZ), Ilse Rovers (NOVEM), Daan Swart (RIVM/LVM), Elmar Veenendaal (WUR), Rien Aerts (VU), Jan Vermaat (VU), Greet Blom (Plant Research International), Chris Zevenbergen (Dura Vermeer B.V.), Jan Verhagen (Alterra-PRI), Han Dolman (VU), Eddy Moors (Alterra), Robert Hack (ITC), Jos Bruggink (ECN), Wim Turkenburg (UU-Copernicus Instituut), Willem van de Pol (Provincie NH), Paul Ruysenaars (VROM-KvI), Hayo Haanstra

Klimaat voor Ruimte Ruimte voor Klimaat

(LNV-GRR), Jip Lenstra (VROM-Kvl), Eveline Trines (VROM-KV), George Lavigne (ESRI Nederland), Simon Rietbergen (IUCN Zwitserland), Laurens Bouwer (IvM-VU)

Voorzitter: Bert Metz (RIVM)

Rapporteur: Hans van Noord (CCB-WUR)

Key-note: Hans Verweij (Face Foundation)

Algemeen:

- betere berekening van C vastlegging/ emissiereductie
- inschatten van risico's, mn bij sinks
- richt je op lange termijn (daar liggen keuzemogelijkheden)
- plaats opties in bredere context (kosten, meervoudige doelen, integratie met water)
- kijk ook naar draagvlak (dwz sociale aspecten meenemen)
- veel betere afstemming nodig met andere ICES-KIS voorstellen (biomassa, transities, water)

"footprint":

- kijk naar landgebruikconsequenties NL consumptie
- link naar multinationals (Unilever etc) die nu kijken naar vervanging van natuurlijke producten

CDM/JI:

- monitoren effectiviteit
- geschiktheid gebied
- permanentie/ additionaliteit
- geïntegreerde benadering, incl. sociale, juridische, economische aspecten
- duidelijke keuzes maken, die relatie met grondgebruik hebben (Biomassa).

Deelsessie Klimaat, Adaptatie en Ruimtelijke Ordening

Aanwezig: Hayo Haanstra (LNV), Ilse Rovers (NOVEM), Johan Corpoolse (RIKZ), Arnold van Vliet (WUR-Millieusysteemanalyse), Gertjan Nabuurs (WUR-Alterra), Eveline Trines (VROM), Rob Meyer (PPO Glastuinbouw), Tom Kram (RIVM), Schragel (LNV-Natuur), Hans Verweij (Stichting FACE), Elmar Veenendaal (WUR-Natuurbeheer&planten ecologie), Leo Santbergen (WUR-waterhuishouding), Jeroen Aerts (IvM-VU), Nico Bunnik (NIVR), Robert Hack (ITC)

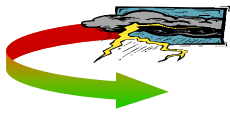
Voorzitter: Jan Verhagen (CCB Wageningen-UR),

Key note presentatie: Chris Zevenbergen (Dura Vermeer B.V.),

Rapporteur: Jeroen Veraart (CCB Wageningen-UR)

Definieer (pilot) projecten waarbij:

- de private sector is betrokken
- praktijkgerichte doelstelling ('learning by doing'); er is vanuit de praktijk geen behoefte aan een nieuw theoretisch denkkader, maar aan praktische implementatie van het begrip adaptatie.
- Gericht op ruimtelijke functie combinaties, maar ook wellicht flexibel ruimtelijke functies scheiden in de tijd.
- Niet alleen aandacht voor de dynamiek van het water, maar ook voor de ondergrond.
- Suggesties voor toe te voegen stakeholders: recreatie, glastuinbouw & transport
- Projecten gericht op zowel technologische innovaties als ook sociaal-culturele innovaties (beta/gamma integratie).
- Een meer integrale benadering: Wat zijn de 'Key Issues' in een bepaald gebied/regio/sector in relatie tot klimaatverandering en RO. In plaats van hoofdstukjes: Energie, Landbouw, Natuur, etc...
- Let op mogelijke synergiën met ICES/KIS3 voorstellen in kader 'Transitie Duurzame Landbouw, Ruimte voor Water, Waarden van Water en Geo-Informatie.
- Een concreet voorbeeld van een mogelijk project werd genoemd: Klimaatverandering, RO en de glastuinbouw in Reeuwijk.

Klimaat voor Ruimte Ruimte voor Klimaat

Deelsessie Communicatie, Onderwijs en Integrated Assessment

Aanwezig: Jeroen van der Sluijs (Copernicus Instituut), Remco Uijlenhoet (WUR-Waterhuishouding), Baud Schoenmaekers (Synergos), Arnold van Vliet (WUR-Milieusysteemanalyse), Herman Fleer (Knowledge Platform), Herman Ruysbergen (TU-Delft), Bas van Vliet (WUR-Milieubeleid), Florrie de Pater (provincie Utrecht), Reinder Feddes (WUR-Waterhuishouding), Wasscher (WUR-Alterra), Gunter Können (KNMI), Leo Santbergen (WUR-Waterhuishouding), Roland Schulze (University of Natal, South Africa), H. Markowski (Business for Climate), Pavel Kabat (CCB Wageningen-UR), Ilse Chang (Milieudefensie), Rob Meijers (PPO Glastuinbouw)

Voorzitter: Matthijs Hisschemöller (IvM-VU)

Key note presentatie: Thijs de la Court (COS Noord-Holland)

Rapporteur: Jeroen Veraart (CCB Wageningen-UR)

- Kennisoverdracht (communicatie), dialoog, Onderwijs (& integrated assessment) zijn processen/methoden die op diverse plekken in het programmavoorstel ter sprake zullen komen (een dwarsbalk uit de structuur).
- Inzicht en openheid mbt scenario keuzes in het beleid, aannames in de wetenschap, de rol van de wetenschapper en de beleidsmaker in het proces van onderzoeksrapport tot beleidsnota.
- De Klimaatportaal functie is een nuttig product voor NGO's en onderwijsinstellingen.
- Onderwijs in relatie tot Klimaat en Ruimtelijke Ordening dient te leiden tot een gedragsverandering/klimaatneutraal ondernemen; dus niet alleen educatie op universitair niveau maar ook bij groep 8 & Middelbaar Onderwijs in het kader van ICESKIS3.
- Een periodieke PEER review van KNMI klimaatscenario's met stakeholders & beleidsmakers.
- Klimaatcalculatoren & Vergelijkende assessments
- Dialoog is tweerichtingsverkeer: Wetenschappers kunnen ook opsteken van praktijkkennis en ze moeten vaardigheden hebben op het gebied van procesmanagement & communicatie.
- Stem participatieve projecten af met de activiteiten binnen NOP III en Ruimte voor Water, Waarden van Water. Het wekt weerstand op bij stakeholders wanneer ze vanuit verschillende hoeken worden benaderd.

Deelsessie Energie en De Groene Ruimte

Aanwezig: Matthijs Hisschemöller (IvM-VU), Greet Blom (PRI), Anke Soepboer (Waddenadviesraad), Peter Kuikman (Alterra-WUR), Herman Peters (RWS-Directie Noordzee), Willem vd Pol (Provincie Noord-Holland), Wim Turkenburg (Copernicus Instituut-UU), Bert Metz (RIVM).

Voorzitter: Jos Bruggink (ECN)

Key note presentatie: Hans Biemans, MFE duurzame ontwikkelingen (Rabobank)

Rapporteur: Ralph Lasage (IvM-VU)

- Er bestaat een groot verschil tussen de interesses en belangen van de onderzoeker/aanbieders en de interesses en belangen van de eindgebruikers/afnemers. Als het wetenschappelijk goed in elkaar zit is het waarschijnlijk niet meer interessant voor de afnemers en andersom. De gebruikers zijn vooral geïnteresseerd in de periode tussen nu en 2010 en academici tussen nu en 2050.
- Het voorstel is te veel vanuit een Nederlands gerichte vraagstelling geschreven en zou meer gericht moeten zijn op de Europese en mondiale dimensies van vraagstukken rond ruimtegebruik en energie
- Het voorstel moet van single issue naar een meer onderling samenhangend onderzoek worden geschreven, waarbij de multifunctionele aspecten van ruimtegebruik beter tot hun recht komen. Dit zou kunnen via de identificatie van belangrijke ruimtelijke thema's en deze als trajecten onderzoeken i.p.v. afzonderlijke energiebronnen als wind of zon centraal te stellen. Hierbij zou ook meer accent moeten liggen op lokale actoren en belangen.

Klimaat voor Ruimte Ruimte voor Klimaat

Deelsessie NCP

Aanwezig: Gertjan Piet (RIVO), L. Noorlander (Ministerie van EZ), Rolf de Groot (SRON), Gerrit de Leeuw (TNO-FEL), Anke Soepboer (Waddenadviesraad), Nico Bunnik (NIVR), Hendrik Buiteveld (RIZA), Johan Coppoolse (RIZA), Herman Ridderinkhof (NIOZ), Herman Peters (RWS/Directie Noordzee), Hans de Boois (NWO), Jaap van der Meer (NIOZ)

Voorzitter: Jaap van der Meer (NIOZ)

Key note presentatie: Hans de Boois (NWO)

Rapporteur: Ralph Lasage (IVM-VU)

- Het is de vraag in welke mate het NCP apart staat van andere onderwerpen, in hoeverre kunnen er gezamenlijke onderzoeken gedaan worden. Hierover moet overleg gevoerd worden met andere, overlappende thema's (met name 6.2.1).
- Er is een verschil tussen de academische insteek en de insteek van de gebruikers. Duidelijker zal moeten worden aangegeven wat het nut van het voorgestelde onderzoek is voor de beoogde gebruiker.
- De nadruk van het programma komt waarschijnlijk te liggen bij klimaatverandering en in mindere mate bij ruimtegebruik
- Er blijft ruimte over voor participanten en onderzoeksvorstellen die nu nog niet betrokken zijn bij het schrijven van dit onderzoeksthema.

4 Werkplan Schrijven Businessplan

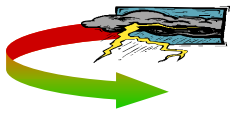
Wij hopen dat u de bijeenkomst in Den Haag als nuttig heeft ervaren. Zoals u waarschijnlijk al weet is dit wat ons betreft niet een eenmalig contact. Met velen van u zijn we reeds eerder, rond het formuleren van de Expression of Interest in 2001, in contact geweest. Wij hopen dat vandaag een begin is gemaakt met wat hopelijk een vruchtbare samenwerking gaat worden. Een succesvolle voortzetting van dit initiatief staat of valt met uw participatie en bijdrage. Daarom zullen we ons inzetten om U zo goed mogelijk te blijven informeren over de voortgang van dit initiatief.

Het brede aandachtgebied klimaat en ruimte is thematisch onderverdeeld en voor de verschillende onderdelen is een aantal coördinatoren aangewezen. Deze coördinatoren stemmen zo goed mogelijk de vraag- en aanbodzijde in de kennisketen op elkaar af en zij stellen

uw bijdrage in deze ten eerste op prijs. Uw ideeën en suggesties zullen door hen graag verwelkomd worden.

In het onderstaande schema staan de namen, telefoonnummers en e-mail adressen van de coördinatoren van de verschillende subthema's.

Thema	Coördinator	Contact:
6.2.1 Climate scenario's	KNMI	Gerbrand Komen/Reinout Boers (boers@knmi.nl , komen@knmi.nl 030-2206446/ 030 2206911)
6.2.2 GHG emissions	CCB-WUR	Ronald Hutjes, (r.w.a.hutjes@alterra.wag-ur.nl , 0317 474744)
6.2.3.1 Land Use & Mitigation	RIVM	Bert Metz/Bas Eickhout/Tom Kram (bert.metz@rivm.nl / Bas.Eickhout@rivm.nl Tom.Kram@rivm.nl 030-2743377)
6.2.3.2 Land Use & Adaptation	IvM-VU	Jeroen Aerts (jeroen.aerts@ivm.vu.nl / 020 4449528)
6.2.3.3 Land Use and Energy	ECN	Jos Bruggink (bruggink@ecn.nl , 0224 564321)
6.2.3.4 Land Use and Transport	VU	Piet Rietveld (prietveld@econ.vu.nl , 020 444 6097)
6.2.3.5 Dialogue & Assesment	ICIS	Pim Martens (p.martens@icis.unimaas.nl , 043 3882662)
A) Veenweidegebied	CCB-WUR / VU	Jeroen Aerts (jeroen.aerts@ivm.vu.nl / 020 4449528) Elmar Veenendaal (Elmar.Veenendaal@wur.nl / 0317- 4 83815)
B) NCP	KNIOZ	Jaap van der Meer (meer@nioz.nl , 0222-369357) Herman Ridderinkhof (rid@nioz.nl , 0222 369423)
C) Brackish Agriculture	CCB-WUR	Jan Verhagen (A.Verhagen@plant.wag-ur.nl 0317 – 477001)
D) Climate, water and rivers	BRUG PROJECT DC & RvW, WvW	Peter Troch (peter.troch@wur.nl / 0317 4 84397) Pavel Kabat (p.kabat@alterra.wag-ur.nl / 0317-474447)
(E) Mitigation/Adaptation Abroad	ECN / CCB-WUR	Jos Bruggink(bruggink@ecn.nl , 0224 564321)/ Pavel Kabat (p.kabat@alterra.wag-ur.nl / 0317-474447)
6.2.4 Financial arrangements & Risk	VU	Jeroen Aerts (jeroen.aerts@ivm.vu.nl / 020 4449528)
6.2.5 Knowledge transfer	VU	Jeroen Aerts (jeroen.aerts@ivm.vu.nl / 020 4449528)
6.2.6 Climate Neutral Entrepreneurship	CCB-WUR	Ekko v.lerland/ (ekko.vanierland@wur.nl , 0317 484307) Hans van Noord h.vannoord@alterra.wag-ur.nl , 0317 474447)

Klimaat voor Ruimte Ruimte voor Klimaat

Medio november (week 46), sturen wij u het verslag van de workshop en de het draft businessplan naar u toe. Aanvullingen op het businessplan dienen verzonden te worden naar de betreffende thema trekkers (zie tabel). Aanvullingen dienen ,voorsnog, uiterlijk voor **29 november** ontvangen te zijn. Indien de AmvB later zal worden gepubliceerd zal deze datum wellicht opschuiven.

Tijdspad:

Uw bijdragen en suggesties die we deze dag hebben kunnen verzamelen zullen dienen om het businessplan inhoudelijk verder vorm te geven. Ons streven is om **medio december** een finale draft van het plan beschikbaar te hebben. Tot op heden wordt **eind Februari 2003** als **deadline** aangegeven door SENTER voor het indienen van de voorstellen, mogelijk vindt er nog meer vertraging plaats.

Het voorstel zal vervolgens in de periode **maart – april 2003** door de **KNAW** getoetst worden op wetenschappelijke kwaliteit en door de verschillende **Planbureaus** op economische en sociaal-maatschappelijke relevantie. De wetenschappelijke beoordeling en de maatschappelijk/economische beoordeling wegen even zwaar.

Een **Commissie van Wijzen** brengt, op basis van de beoordelingen van de KNAW en de Planbureaus, advies uit aan de regering (**juni 2003**). Per thema worden de voorstellen gerangschikt. Het **Kabinet** zal op basis hiervan tot een eindoordeel komen (**juni-juli 2003**). Gehonoreerde aanvragen kunnen dan in **september/oktober 2003** met hun activiteiten beginnen.

Informatie:

Voor up-to-date informatie kunt U raadplegen:

www.senter.nl Op haar homepage heeft SENTER een link naar de ICES-KIS-3 regeling, nu **BSIK** (Besluit subsidies investeringen kennisinfrastructuur) geheten. Kijk onder Regelingen en vindt daar de link naar de BSIK homepage.

www.wageningen-ur.nl/ccb Op de website van het CCB, kunt U regelmatige updates vinden betreffende de voortgang van het proces.

Het secretariaat van de coördinatiegroep Klimaat voor Ruimte, Ruimte voor Klimaat kunt U bereiken via:

Pavel Kabat	p.kabat@alterra.wag-ur.nl	0317 - 474314
Jeroen Veraart	j.a.veraart@alterra.wag-ur.nl	0317 - 474447
Hans van Noord	h.vannoord@alterra.wag-ur.nl	0317 – 474714
Jeroen Aerts	jeroen.aerts@ivm.vu.nl	020 - 4449528

5 Lijst van Aanwezigen

Naam	Organisatie
Abbink, Oscar	TNO-NITG
Aerts, Jeroen	VU IvM
Aerts, Rien	VU IvM
Amstel van, Andre	WUR -MSA
Baltussen, Jan	HH Delfland
Biemans, Hans	Rabobank
Blom-Zandstra, Greet	Plant Research International
Boers, Reinout	KNMI
Boois de, Hans	NOW
Boom, Eric	Dutch Space B.V.
Bouwer, Laurens	IvM-VU
Bruggink, Jos	ECN
Buiteveld, Hendrik	RIZA
Bullens, Toon	Interpolis Re
Bunnik, J.	NIVR
Chang, I.Y.	Milieudefensie
Coppoolse, Johan	RIKZ
De la Court, Thijs	COS Noord Holland
Deursen van, W.P.A.	Carthago Consultancy
Dolman, Han	VU IvM
Engelbertink, A.	Global Action Plan
Erisman, Jan Willem	ECN
Feddes, Reinder	WUR- Waterhuishouding
Fleer, H.	Knowledge Platform
Gerjan Piet	RIVO
Groot de, Rolf	SRON
Haanstra, Hayo	LNV-GRR
Haar van der, Gerard	Ministerie van EZ
Hack, Robert	ITC
Heij, Bert Jan	VROM, Focal Point
Hisschemoller, Matthijs	IvM-VU
Huisman, M.	ITC
Hulme, Mike	Tyndall Climate Centre
Hutjes, Ronald	ALTERRA
Kabat, Pavel	CCB-WUR
Komen, Gerbrand	KNMI
Konnen, Gunther	KNMI
Kram, Tom	RIVM
Kuikman, Peter	ALTERRA
Lankreijer, Anco	Vrije Universiteit
Lasage, Ralph	VU IvM
Lavigne, George	ESRI Nederland B.V.
Leeuw de, Gerrit	TNO-FEL
Lenstra, Yip	VROM-KvI
Markowski, H.B.	Business for Climate
Marks, John	NOW
Meer van der, Jaap	KNIOZ
Meijer, Rob	PPO
Metz, Bert	RIVM
Monteney, Gert Jan	IMAG
Moors, Eddie	ALTERRA
Muller, G.	DEERNS B.V.

Klimaat voor Ruimte Ruimte voor Klimaat

Nabuurs, Gert Jan
Noord van, Hans
Noorlander, L.
Pater de, Florrie
Peters, Herman
Pol van der, Willem
Ridderinkhof, Herman
Rietbergen, Simon
Rijswijk van, J.A.
Rovers, Ilse
Russchenberg, Herman
Ruysenaars, Paul
Santbergen, Leo
Schaijk van, Henk
Schoenmaeckers, Baud
Schulze, Roland
Sluijs van der, Jeroen
Soepboer, Anke
Sommen van der, Jeroen
Straver, Koos
Stuip, Jan
Swart, Daan
Trines, Eveline
Turkenburg, Wim
Uijlenhoet, Remco
Vandenberghe, Jef
Veenendaal, Elmar
Vellinga, Pier
Velthoven van, Peter
Veraart, Jeroen
Verhagen, Jan
Vermaat, Jan
Verweij, Hans
Vliet van, Arnold
Vliet van, Bas
Wascher, D.
Weele van, Michiel
Zevenbergen, Chris
Zwartepoort, Tilly

ALTERRA
CCB Wageningen UR
Ministerie van EZ
Provincie Utrecht
RWS, directie Noordzee
Provincie Noord-Holland
KNIOZ
IUCN
SERC Software
NOVEM
TU Delft
VROM
WUR-Waterhuishouding
Int. Secretariat Dialogue on Water and Climate
Synergos Communicatie
University of Natal
UU-Copernicus Instituut
Waddenadviesraad
NWP
LNV-Natuurbeheer
CUR
RIVM
VROM
UU-Copernicus Instituut
WUR
VU
WUR
VU IvM
KNMI
CCB Wageningen-UR
WUR-Plant Research International
VU IvM
Stichting FACE
WUR
WUR
ALTERRA
KNMI
DURA-Vermeer B.V.
VROM, DG Milieubeheer

6 Appendici: Powerpoint presentaties

Op de internet pagina van CCB (www.wau.nl/ccb) zijn de powerpoints te vinden die gepresenteerd zijn op 11 oktober, voor zover beschikbaar gesteld.